

3. Konoval I.A. Biznes-planuvannya pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti v APK. Navchal'nyy posibnyk. – K. :ZAT „NICH LAVA”, 2010. – 135 s.
4. Kramarenko H.O., Chorna O.Ye. Finansovyy analiz. Pidruchnyk. – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2008. – 392 s.
5. Momot T.V., Bez'hula V.O., Taratuyev V.O., Kadnychans'kyu M.V., Chalyy I.H. Finansovyy menedzhment: Navch. posib. / Za red. Momot T.V. – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2001. – 712s.
6. Nepochatenko O.O. Finansy pidpryyemstv [tekst]: pidruchnyk / O.O. Nepochatenko, N.Yu. Mel'nychuk – K.: «Tsentr uchbovoyi literatury», 2013. – 504s.
7. Romanenko O.R. Finansy: Pidruchnyk 4-te vyd. – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2009. – 312s.
8. Semenov H.A., Buhay V.Z., Semenov A.H., Buhay A.V. Finansove planuvannya i upravlinnya na pidpryyemstvakh. Navchal'nyy posibnyk. – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2007. – 432 s.
9. Finansove planuvannya yak peredumova finansovoyi stabil'nosti pidpryyemstva / L. I. Telyshevs'ka, N. P. Andrushchenko, S. S. Serheyev // Mechanism of Economic Regulation. - 2013. - # 2. - S. 71-78.

Рецензент: Крупка М.І., д.е.н., професор, зав. кафедри фінансів, грошового обліку і кредиту Львівського національного університету ім. Івана Франка

20.04.2016

УДК 334.735(477)

Таран-Лала Олена

ОЦІНКА НАДІЙНОСТІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті визначено аспекти концептуально-методологічного характеру і прикладних розробок по оцінці надійності споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки. Удосконалено методику отримання відносної оцінки надійності окремих регіонів на рівні споживчої кооперації та відбити

їх місце в розвитку національної економіки. Проведено порівняльну оцінку надійності різних територій України. Розраховано фактичну величину економічної, соціальної і екологічної надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України. Сформовано перелік соціально-економічних індикаторів, використовуваний при розрахунку інтегрального індексу.

Ключові слова: оцінка надійності, споживча кооперація, соціально-економічна система, індикатори надійності, національна економіка, економічна надійність, соціальна надійність, екологічна надійність.

Таран-Лала Елена

ОЦЕНКА НАДЕЖНОСТИ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ УКРАИНЫ КАК СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В СТРУКТУРЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье определены аспекты концептуально-методологического характера и прикладных разработок по оценке надежности потребительской кооперации как социально-экономической системы в структуре национальной экономики. Усовершенствована методика получения относительной оценки надежности отдельных регионов на уровне потребительской кооперации и отображено их место в развитии национальной экономики. Проведена сравнительная оценка надежности разных территорий Украины. Рассчитана фактическая величина экономической, социальной и экологической надежности развития регионов на уровне государства и потребительской кооперации Украины. Сформирован перечень социально-экономических индикаторов, используемый при расчете интегрального индекса.

Ключевые слова: оценка надежности, потребительская кооперация, социально-экономическая система, индикаторы надежности, национальная экономика, экономическая надежность, социальная надежность, экологическая надежность.

ESTIMATION OF RELIABILITY OF CONSUMER COOPERATION OF UKRAINE AS SOCIO-ECONOMIC SYSTEM IN STRUCTURE OF NATIONAL ECONOMY

In the article the aspects of conceptually-methodological character and applied developments are certain as evaluated by reliability of consumer cooperation as socio-economic system in the structure of national economy. The methods of receipt of relative estimation of reliability of separate regions are improved at the level of consumer cooperation and their place is represented in development of national economy. The comparative estimation of reliability of different territories of Ukraine is conducted. The actual size of economic, social and ecological reliability of development of regions is expected at the level of the state and consumer cooperation of Ukraine. The list of socio-economic indicators, used for the calculation of integral index, is formed.

Keywords: estimation of reliability, consumer co-operation, socio-economic system, indicators of reliability, national economy, economic reliability, social reliability, ecological reliability.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Надійність є об'єктивно присутньою властивістю будь-якої системи, у тому числі споживчій кооперації. Соціально-економічні процеси усередині системи споживчої кооперації і зовнішнього середовища є дуже динамічними. Функціонування системи в умовах, що швидко міняються, і при невизначеності параметрів стану зовнішнього і внутрішнього середовищ відбувається завдяки надійності.

Вказані обставини не лише посилюють необхідність регіональних досліджень, але і надають їм особливу актуальність в контексті питань забезпечення надійності споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Українськими і зарубіжними ученими ведеться активна робота по формуванню методик оцінки надійності соціально-економічних систем. Дослідники акцентують увагу на двох основних концепціях: так званих слабкій надійності (weak reliability - WR) і сильній надійності (strong reliability - SR) регіону. Першу найчастіше зв'язують

з традиційним неокласичним представленням економічної теорії. Її прибічники як ведучий розглядають вимогу зниження рівня громадського добробуту з урахуванням довготривалої перспективи. Вчені, розділяючи позицію сильної надійності, вважають, що в її основі повинне лежати положення про не зниження запасів природних ресурсів.

Треба сказати, що ще в 90 - і роки ХХ ст. англійський економіст Р. Тюрнер розрізняв слабку і сильну надійність економіки. Причому слабку надійність він трактував як постійність в часі повного запасу капітальних активів, а сильну надійність («екологічна економіка») - як збереження повного запасу капітальних активів при збереженні природно-природного капіталу [6, 7, 8].

Для оцінки розвитку споживчої кооперації України вітчизняними і зарубіжними ученими пропонується значне число методик. Проте нині загальноприйнятої методики немає. Більшість методик мають ряд недоліків, які не дозволяють об'єктивно оцінити надійність системи. Але вони цілком можуть стати методологічною базою для обґрунтування системи показників і розробки методики оцінки надійності споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Спроби створення методики оцінки надійності розвитку, що враховує вплив не лише економічних, але і соціальних і екологічних чинників, робляться нині як українськими, так і зарубіжними ученими. Про це свідчать роботи С.Г. Бабенка, В.В. Гончаренка, І.А. Маркіної, В.І. Теплова та ін. [1-8]. Цей факт ще раз підтверджує актуальність проблеми створення методики оцінки надійності споживчої кооперації України як соціально-економічної системи в структурі національної економіки.

Постановка завдання. Дискусійність проблеми, об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досягнень концептуально-методологічного характеру і прикладних розробок по оцінці надійності споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки зумовили мету дослідження в удосконаленні методичного підходу до визначення відносної оцінки надійності окремих регіонів на рівні споживчої кооперації на основі розрахунку інтегрального індексу надійності та

відбити їх місце в розвитку національної економіки..

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яка система входить до складу іншої (більшої) системи, яка є для цієї системи зовнішнім середовищем. Така характеристика повністю застосована до регіону, який є підсистемою споживчої кооперації вищого ієрархічного рівня.

Отже, регіон, з одного боку, є складною соціально економічною системою, внутрішнє середовище якої складає економічна, соціальна і екологічна підсистеми, а з іншого - підсистемою вищого ієрархічного рівня. Отже, надійність регіональної соціально-економічної системи залежить як від надійності підсистем, що входять до її складу, так і надійності соціально-економічних систем більш високого рівня, зокрема споживчій кооперації України в цілому.

При цьому під надійністю споживчої кооперації України як соціально-економічної системи розумітимемо її здатність стабільно функціонувати і розвиватися в довгостроковій перспективі в умовах внутрішнього і зовнішнього середовища, що швидко міняється, досягаючи мети соціально-економічного розвитку регіону, у якості якої нам представляється забезпечення позитивної динаміки рівня і якості життя пайовиків на основі стійкого і збалансованого відтворення соціального, господарського, ресурсного і економічного потенціалів.

Найважливішим методологічним завданням виступає визначення чинників, що забезпечують рух соціально-економічної системи по траєкторії надійного розвитку, а також обґрунтування критеріїв і системи показників, які дозволяють оцінити міру її надійності.

Також, на нашу думку, основними характеристиками надійного розвитку регіональної системи споживчої кооперації є надійність її економічної конструкції, адаптивність і еластичність регіонального відтворювального процесу, коли наявні природні варіації попиту і коли немає різких коливань соціально-економічних процесів. При цьому надійний розвиток регіону як суб'єкта специфічних соціально-економічних стосунків, пов'язаних з територіальною організацією громадського виробництва і представляючи собою особливий структурний рівень

загальнонаціональної системи виробничих стосунків, повинно означати збалансування соціально-політичної, правової, природно-екологічної і економічної підсистем на державному рівні.

Досить обґрунтованою представляється пропозиція для оцінки надійності використовувати базові орієнтири системи. На нашу думку, для того, щоб зберегти життєздатність і надійне існування, система має бути сумісна зі своїм оточенням і його характерними властивостями. При цьому розглядаються властивості оточення з точки зору накладення на систему певних вимог і обмежень, що направляють її функції, шляхи розвитку і поведінку. Базовими орієнтирами системи виступають: існування, ефективність, свобода дій, безпека, адаптування і співіснування (табл. 1).

Таблиця 1

Базові орієнтири споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки
(розроблено автором)

Базові орієнтири	Сутність
Існування	Система має бути сумісною з нормальним станом оточення і здатною існувати в цьому оточенні. Необхідно забезпечити наявність інформаційних, енергетичних і матеріальних ресурсів, необхідних для підтримки збалансованого стану системи
Ефективність	У боротьбі за збереження обмежених ресурсів і надання дії на своє оточення система повинна залишатися ефективною
Свобода дій	Система повинна мати здатність різноманітними способами справлятися з вимогами, що накладаються на неї різноманітним оточенням
Безпека	Система має бути здатною захистити себе від несприятливих дій мінливості оточення, тобто від умов, що міняються, нестійких і непередбачених, виходять за межі нормального оточення
Адаптування	Система має бути здатною до навчання, адаптації і самоорганізації з метою вироблення адекватніших способів реагування на вимоги, оточення, що накладаються умовами, що міняються
Співіснування	Система має бути здатною до модифікації своєї поведінки з метою обліку поведінки і інтересів (орієнтирів) інших систем (суб'єктів), присутніх в її оточенні

Вирішення проблеми надійності бачиться, передусім, в ефективнішому використанні природно-ресурсного потенціалу

регіону, впровадженні передових технологій у виробництво, підвищенні якості управління, що можливо забезпечити шляхом переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку.

Особливістю такого аналізу є реальне застосування принципів надійного розвитку, суть яких полягає в тому, що:

- система повинна знаходитися в околиці траєкторії надійного розвитку, де її основні показники збалансовані;

- існує ефективний механізм, який здатний парировати усі можливі обурення і утримувати систему у вказаній околиці (динамічної рівноваги);

- ресурси системи розподіляються між її елементами досить ефективно, щоб не викликати усередині неї антагоністичних протиріч;

- у систему поступає достовірна інформація про її стан і стан зовнішнього середовища, управляюча підсистема, що здатна цю інформацію переробити і приймати розумні рішення;

- розумне рішення приймається з урахуванням поточного і можливих майбутніх станів системи, минуле сприймається як досвід;

- у ієрархічній системі обробка інформації і ухвалення рішень раціонально розподілені між усіма її елементами;

- система знаходиться в досить гармонійних стосунках із зовнішнім середовищем;

- механізми спадкоємності і мінливості системи забезпечують плавну адаптацію до зовнішніх умов.

Під інтегрованою розуміється оцінка соціально-економічного розвитку системи по регіонах на рівні держави та споживчої кооперації, проведена з позицій узгодженого поєднання основних аспектів: соціального, економічного, екологічного. Вона включає аналіз і діагностику економічних, соціальних і екологічних індикаторів і їх взаємозв'язків; аналіз і оцінку можливості виникнення значущих дій на довкілля.

Про необхідність створення інтегрального показника надійності соціально-економічного розвитку на рівні держави та споживчої кооперації свідчить також динаміка відмінностей між регіонами України, що не лише не скорочуються, а, навпроти, збільшується. Це особливо помітно відносно економічних показників. Так, розрив в економічному розвитку регіонів України по такому показнику, як ВРП на душу населення, продовжує збільшуватися (рис.

1). А відповідно на рівні споживчої кооперації рівень ВРП на одного пайовика має тенденцію до зменшення (рис. 2).

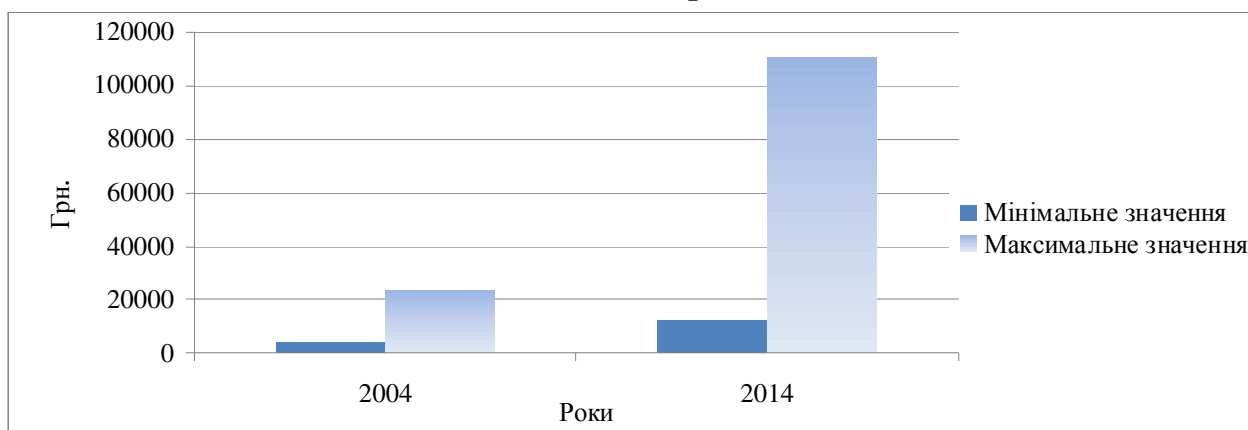
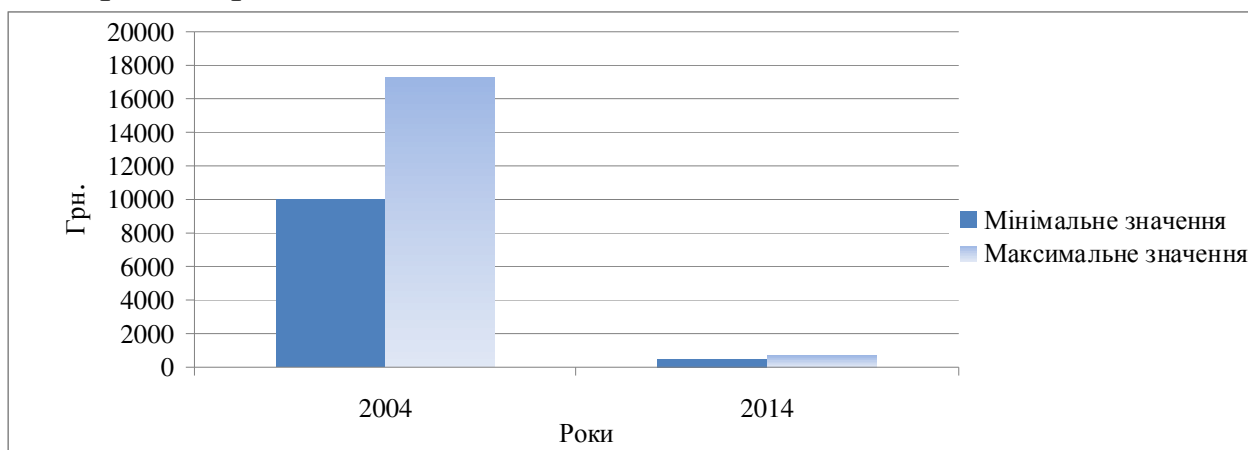

Рис. 1. Динаміка мінімального і максимального значень валового регіонального продукту (грн. на душу населення) у 2004 і 2014 рр. (на рівні держави), джані Держкомстату за 2004 та 2014 рр.

Джерело: Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємство і організацій системи Укоопспілки за 2004 та 2014 рр.

Рис. 2. Динаміка мінімального і максимального значень валового регіонального продукту грн. на одного пайовика у 2004 і 2014 рр. (на рівні споживчої кооперації)

На наш погляд, методика оцінки надійності споживчої кооперації України як соціально-економічної системи в структурі національної економіки повинна включати наступні етапи.

Перший етап – обґрунтування складу показників. Індикатори надійності розвитку не є незмінними, раз і назавжди встановленими. Вони визначаються виходячи з внутрішніх чинників, що характеризують економічний, соціальний і екологічний розвиток окремих регіонів України (табл. 2).

Таблиця 2

Перелік індикаторів для розрахунку інтегрального показника надійності розвитку регіонів на державному рівні (розроблено автором)

Економічні	Соціальні	Екологічні
А	Б	В
Валовий регіональний продукт, грн. на душу населення	Співвідношення доходів населення, грн. на душу населення і величини прожиткового мінімуму, разів	Частка у загальному обсязі скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти, млн. м. куб.
Індекс обсягу продукції промисловості, %	Роздрібний товарообіг, гривень на душу населення	Рівень утворення відходів І-ІІІ класів небезпеки, тис. т.
Обсяг інвестицій в основний капітал, грн. на душу населення	Рівень безробіття (за методикою МОП), %	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що відходять від стаціонарних джерел, тис. т. на тис. осіб. нас.
Індекс споживчих цін, %	Рівень економічної активності населення, %	Площа зелених масивів і насаджень, га з розрахунку на одного міського жителя
Прямі інвестиції, млн. дол. США	Доля зайнятих в загальній чисельності зайнятих, %	Лісовідновлення, га на тис. осіб. нас.
Загальний обсяг інноваційних витрат (тис. грн.)	Коефіцієнт депопуляції населення, на 1 тис. населення	
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.		
Загальна кількість інноваційно активних промислових		

Для розрахунку інтегрального показника оцінки надійності розвитку системи за регіонами на рівні споживчої кооперації можуть використовуватися показники, які відображають основні результати від господарсько-фінансової діяльності (табл. 3).

Таблиця 3

Перелік індикаторів для розрахунку інтегрального показника надійності розвитку регіонів на рівні споживчої кооперації України (розроблено автором)

Економічні	Соціальні
Сукупний обсяг обігу діяльності, млн. грн.	Кількість організацій
Обіг роздрібною торгівлю, млн. грн.	Пайовий капітал, тис. грн.
Обіг ресторанного господарства, млн. грн.	Середня чисельність робітників, осіб
Обіг оптової торгівлі, млн. грн.	Середньомісячні заробітна плата одного працівника (по всіх галузях), грн.
Обсяг заготівель сільськогосподарської продукції і сировини, млн. грн.	Чисельність пайовиків, осіб
Обсяг продукції (робіт, послуг) промислових підприємств, млн. грн.	
Обсяг платних послуг населенню,	

Другий етап – оцінка рівня розвитку системи за регіонами по кожному показнику. Для обліку вагомості показників і ступеню відмінностей в їх рівні по регіонах, а також для розрахунку єдиного комплексного індикатора рівня розвитку доцільно застосувати метод багатовимірний порівняльний аналіз, заснований на методі евклідових відстаней. Він дозволяє враховувати не лише абсолютні величини показників кожного регіону, але і ступінь їх близькості (дальності) до показника-еталону. У зв'язку з цим координати порівнюваних регіонів виражаються в долях відповідних координат еталону, узятого за одиницю:

k - оцінка рівня розвитку регіону і по кожному показнику:

$$k_i = \frac{x_i}{\max(x_i)} - \text{прямий показник};$$

$$k_i = \frac{\min(x_i)}{x_i} - \text{зворотній показник};$$

x_i - значення показника в регіоні i ;

$\max(x_i)$, $\min(x_i)$ - показник-еталон, як який може бути вибраний оптимальним (чи пороговим) значенням показників регіонального розвитку.

Третій етап є розрахунком комплексного показника надійності по блоках. Кожен показник зводиться в квадрат (щоб уникнути негативних значень), потім знаходиться середня арифметична оцінка і витягається корінь квадратний (1):

$$I_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n k_i^2}{n}}, \quad (1)$$

де I_j - комплексний показник надійності по кожному блоку показників.

Четвертий етап – формування інтегрального показника.

При цьому важливим моментом є вибір форми побудови узагальнювального показника (інтегрованого індексу) надійності споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки.

Найчастіше індикатори надійного розвитку виражаються у формі середньоарифметичного приватних індикаторів (наприклад, індекс розвитку людського потенціалу).

Проте, на наш погляд, для віддзеркалення значущості кожного з врахованих компонентів соціально-економічної і екологічної системи, їх пропорційності більшою мірою відповідає середньгеометрична величина.

Виходячи з цього, інтегральний індекс надійності розвитку регіонів на державному рівні можна розрахувати по наступній формулі:

$$I_{\text{над.}} = \sqrt[3]{I_{\text{економ.}} \cdot I_{\text{соц.}} \cdot I_{\text{екол.}}}, \quad (2)$$

де $I_{\text{екон.}}$ - економічна надійність;

$I_{\text{соц.}}$ – соціальна надійність;

$I_{\text{екол.}}$ – екологічна надійність.

Аналогічно розраховується індекс надійності розвитку регіонів на рівні споживчої кооперації, але з урахуванням лише економічних і соціальних індикаторів груп показників.

Така побудова показника дозволяє відобразити значимість кожного із врахованих компонентів соціально-економічної та екологічної системи. Зміна будь-якого з приватних індикаторів призводить до зміни значення узагальнюючого показника і фіксує зміну стану надійності регіону.

П'ятий етап - інтерпретація інтегральної оцінки надійності споживчої кооперації України як соціально-економічної системи в структурі національної економіки.

Для цих цілей слід встановити граничні значення індексу надійності. Інтегральний індекс надійності може знаходитися в межах від 0 до 1. Отже, можна виділити шість рівнів надійності системи, які об'єднані в чотири зони надійності (табл. 4).

Таблиця 4

Інтерпретація граничних значень інтегрального індексу надійності системи [7, 8]

Зона надійності	Межі інтервалу індексу	Міра надійності системи
1	$0,9 < I_{\text{над.}}$ 1,0	Високий рівень надійності
2	$0,75 < I_{\text{над.}}$ 0,9	Надійний розвиток
	$0,5 < I_{\text{над.}}$ 0,75	Розвиток, близький до надійного
3	$0,25 < I_{\text{над.}}$ 0,5	Розвиток з ознаками ненадійності
	$0,1 < I_{\text{над.}}$ 0,25	Ненадійний, передкризовий розвиток
4	$0 < I_{\text{над.}}$ 0,1	Абсолютно ненадійний розвиток, криза

Зона 1 характеризує дуже високий ступінь надійності системи. Знаходження системи в цій зоні не вимагає

яких-небудь коригуючих дій з боку суб'єкта управління.

Зона 2 відповідає надійному розвитку або близькому до нього. Проте в цій зоні можуть накопичуватися чинники, що знижують надійність системи. Дії суб'єкта управління мають бути спрямовані на зниження впливу цих чинників.

Зона 3 значень інтегрального індексу відбиває наявність негативних тенденцій процесів, які порушують рівновагу системи, і свідчить про погрози безпеки системи. Від суб'єкта управління вимагається прийняття комплексу заходів, спрямованих передусім на усунення погроз, забезпечення надійного розвитку системи в довгостроковій перспективі.

Зона 4 значень інтегрального індексу є зоною кризи, де починаються якісно нові процеси, що ведуть до повного краху системи. Дії суб'єкта управління мають бути спрямовані на вживання термінових антикризових заходів.

Аналіз індикаторів соціально-економічного розвитку, показників, обраних для розрахунку інтегрального показника оцінки надійності розвитку національної економіки, дозволяє констатувати, що за період з 2004 по 2014 рр. їх значення змінювалися (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка відмінностей в соціально-економічному розвитку суб'єктів національної економіки України за 2004 і 2014 рр.

(сформовано автором за даними Держкомстату за період з 2004 по 2014 рр.)

Показник	2004 р.				2014 р.			
	Мін.	Макс.	Серед не по країні	Перев и- щення макс. над мін.	Мін.	Макс.	Серед не по країні	Перев и- щення макс. над мін.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Економічні								
Валовий регіональний продукт, грн. на душу населення	3516,0	23130,0	6383,4	19614,0	12158,9	110496,0	27794,1	98337,1
Індекс обсягу продукції промисловості, %	97,0	185,0	116,6	88,0	58,0	117,0	96,0	59,0
Обсяг інвестицій в основний капітал, грн. на душу населення	564,3	5307,0	1431,0	4742,7	58,7	2101,4	403,1	2042,7

Продовж. табл. 5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Індекс споживчих цін, %	107,8	115,5	112,2	7,7	122,0	127,2	125,0	5,2
Прямі інвестиції, млн. дол. США	24,4	2684,1	309,4	2659,7	68,9	28693	2282,3	28624,1
Загальний обсяг інноваційних витрат (тис. грн.)	167,9	167,9	167,9	-	11404,5	130682,4	307835,7	1295419,5
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.	860,9	860,9	860,9	-	17,7	155654,3	294429,2	155652,5,3
Загальна кількість інноваційно активних промислових підприємств	14,6	14,6	14,6	-	16,0	191,0	64,4	175
Кількість малих підприємств, на 10 тис. наявного населення	38,0	180,0	56,1	142,0	13,0	290,0	69,0	277,0
Соціальні								
Співвідношення доходів населення, грн. на душу населення і величини прожиткового мінімуму, разів	8,1	18,0	10,17	9,9	15,1	55,8	21,8	40,7
Роздрібний товарообіг, гривень на душу населення	793,0	4216,0	1324,6	3423,0	990,0	4361,0	2002,0	3371,0
Рівень безробіття (за методикою МОП), %	4,8	12,5	9,2	7,7	6,7	11,5	9,5	4,8
Рівень економічної активності населення, %	54,3	67,4	61,9	13,1	58,6	67,1	62,2	8,5
Доля зайнятих в загальній чисельності зайнятих, %	47,9	64,2	56,2	16,3	57,0	70,1	63,7	13,1
Коефіцієнт депопуляції населення, на 1 тис. населення	-13,2	0,0	-6,7	13,2	-10,2	2,8	-3,7	13,0
Житловий фонд, тис. м. кв. на душу населення	19,1	27,3	22,1	8,2	8,0	34,3	23,7	26,3
Число зареєстрованих злочинів на тис. осіб. нас.	0,01	0,02	0,01	0,01	5,28	19,32	11,17	14,04
Екологічні								
Частка у загальному обсязі скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти, млн. м. куб.	2,0	75,0	30,2	73,0	1,9	68,1	28,0	66,2
Рівень утворення відходів І-ІІІ класів небезпеки, тис. т.	0,1	1025,6	89,6	1025,5	96,0	259353,9	13741,1	-87,0

Продовж. табл. 5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що відходять від стаціонарних джерел, тис. т. на тис. осіб. нас.	0,01	0,34	0,06	0,33	0,00	0,26	0,05	0,26
Площа зелених масивів і насаджень, га з розрахунку на одного міського жителя	0,00	8,66	2,5	8,66	0,1	0,89	0,30	0,79
Лісовідновлення, га на тис. осіб. нас.	0,00	4,96	1,39	4,96	0,07	6,53	1,77	6,46

Отже, показники, обрані для розрахунку інтегрального показника оцінки надійності розвитку споживчої кооперації за даними основних показників господарсько-фінансової діяльності підприємство і організацій системи Укоопспілки за період з 2004 по 2014 рр. показали, що зміни сталися і в ступеню надійності споживчої кооперації України (табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка відмінностей в соціально-економічному розвитку суб'єктів споживчої кооперації України за 2004 і 2014 рр. (сформовано автором на основі показників господарсько-фінансової діяльності підприємство і організацій системи Укоопспілки за період з 2004 по 2014 рр.)

Показник	2004 р.				2014 р.			
	Мін.	Макс.	Середнє по країні	Перевищення макс. над мін.	Мін.	Макс.	Середнє по країні	Перевищення макс. над мін.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Економічні								
Сукупний обсяг обігу діяльності, млн. грн.	28,2	125,8	71,31	97,6	50	576,9	152,12	526,9
Обіг роздрібною торгівлю, млн. грн.	109,0	707,0	335,9	598,0	28,2	125,8	74,0	97,6
Обіг ресторанного господарства, млн. грн.	4,5	76,1	19,3	71,6	4,5	76,1	19,3	71,6
Обіг оптової торгівлі, млн. грн.	0,4	43,9	9,6	43,5	0,4	43,9	9,6	43,5
Обсяг заготівель сільськогосподарської продукції і сировини, млн. грн.	6,0	59,1	21,7	53,1	6	59,1	21,67	53,1

Продовж. табл. 6

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Обсяг продукції (робіт, послуг) промислових підприємств, млн. грн.	3,8	43,6	17,22	39,8	3,8	43,6	17,22	39,8
Обсяг платних послуг населенню, млн. грн.	2,5	22,6	10,34	20,1	2,5	22,6	10,34	20,1
Прибуток, млн. грн.	0,123	4,015	0,67	3,892	0,023	4,015	0,67	3,992
Статутний капітал, млн. грн.	3,7	42,9	16,6	39,2	47,0	146,8	80,0	99,8
Витрати на виробництво і продаж продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	47,0	146,8	80,0	99,8	3,7	42,9	16,61	39,2
Кількість підприємств	50,0	276,9	152,1	226,9	109,0	707,0	355,9	598,0
Соціальні								
Кількість організацій	20,0	477,0	110,6	457,0	20,0	477,0	110,6	457,0
Пайовий капітал, тис. грн.	8700,0	84700,0	38882,6	76000,0	1644,0	11480,0	3846,7	9836,0
Середня чисельність робітників, осіб	2366,0	6932,0	4442,4	4566,0	2366,0	6932,0	4442,4	4566,0
Середньомісячні заробітні плати одного працівника (по всіх галузях), грн.	1644,0	11480,0	3846,7	9836,0	283,0	724,0	339,5	441,0
Чисельність пайовиків, осіб	283,0	724,0	339,5	441,0	8700,0	84700,0	74525,0	76000,0

Апробуємо методику оцінки надійності розвитку споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки України. Внаслідок відсутності оптимальних (граничних) значень показників, використовуваних для розрахунку індексів надійності, виберемо найкращі їх значення по країні.

Аналіз динаміки індексу економічної надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації за період з 2004 по 2014 р. показує, що в більшості регіонів їх надійність економіки збільшилась (табл. 7).

Лише шість регіонів – Дніпропетровська, Житомирська, Рівненська, Тернопільська та Чернігівська області забезпечили найбільше зростання економічної надійності. Найбільше збільшення індексу економічної надійності сприяли чинники, пов'язані з обсягом реалізованої інноваційної продукції.

Таблиця 7

Індекс економічної надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України за 2004 і 2014 рр. (сформовано автором за даними Держкомстату та на основі показників господарсько-фінансової діяльності підприємство і організацій системи Укоопспілки за період з 2004 по 2014 рр.)

Регіон	2004 рік		2014 рік		Зростання ↑, зниження ↓	
	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація
1	2	3	4	5	6	7
АР Крим	0,440	1,900	x	x	x	↓1,900
Вінницька область	0,464	4,072	0,535	2,025	↑0,071	↓2,047
Волинська область	0,540	4,054	0,578	3,235	↑0,038	↓0,819
Дніпропетровська область	0,412	3,696	4,567	1,227	↑4,155	↓2,469
Донецька область	0,414	x	1,022	1,041	↑0,608	↑1,041
Житомирська область	0,482	3,405	1,501	2,518	↑1,019	↓0,887
Закарпатська область	0,524	4,029	0,53	3,213	↑0,006	↓0,816
Запорізька область	0,445	x	0,735	1,931	↑0,290	↑1,931
Івано-Франківська область	0,476	5,337	0,652	4,272	↑0,176	↓1,065
Київська область	0,464	2,580	0,72	2,244	↑0,256	↓0,336
Кіровоградська область	0,511	6,434	0,937	4,813	↑0,426	↓1,621
Луганська область	0,434	3,550	0,693	x	↑0,259	↓3,550
Львівська область	0,433	4,781	1,079	2,756	↑0,646	↓2,025
Миколаївська область	0,500	3,437	0,545	2,120	↑0,045	↓1,317
Одеська область	0,445	5,554	0,839	2,887	↑0,394	↓2,667
Полтавська область	0,460	3,549	1,434	4,362	↑0,974	↑0,813
Рівненська область	0,519	1,732	1,688	1,361	↑1,169	↓0,371
Сумська область	0,470	4,873	0,696	1,642	↑0,226	↓3,231
Тернопільська область	0,502	2,982	1,665	1,490	↑1,163	↓1,492
Харківська область	0,427	3,250	1,072	x	↑0,645	↓3,250

Продовж табл. 7

1	2	3	4	5	6	7
Херсонська область	0,499	2,611	0,764	2,507	↑0,265	↓0,104
Хмельницька область	0,485	4,139	0,585	4,235	↑0,100	↑0,096
Черкаська область	0,495	1,594	1,049	1,555	↑0,554	↓0,039
Чернівецька область	0,518	2,650	0,61	2,867	↑0,092	↑0,217
Чернігівська область	0,470	3,678	2,172	2,803	↑1,702	↓0,875

Стосовно темпів зростання або зниження економічної надійності споживчої кооперації за регіонами, то лише Полтавська, Хмельницька

та Чернівецька області забезпечили найбільше зростання. Найбільше збільшення індексу економічної надійності забезпечили чинники, пов'язані з кількістю підприємств споживчої кооперації та їх ефективністю діяльності. Донецька та Запорізька області забезпечили собі підвищення індексу економічної надійності завдяки поверненню їх до складу споживчої кооперації.

Що стосується індексу соціальної надійності, то краще його значення відмічене в Закарпатській, Луганській та Львівській областях, який зміцнив свої позиції, забезпечивши зростання показника за рахунок роздрібного товарообігу на душу населення (табл. 8).

Таблиця 8

Індекс соціальної надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України за 2004 і 2014 рр. (сформовано автором за даними Держкомстату та на основі показників господарсько-фінансової діяльності підприємство і організацій системи Укоопспілки за період з 2004 по 2014 рр.)

Регіон	2004 рік		2014 рік		Зростання ↑, зниження ↓	
	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація
АР Крим	0,397	0,632	x	0	x	↓0,632
Вінницька область	0,41	0,729	0,85	0,738	↑0,440	↑0,009
Волинська область	0,405	0,614	0,853	0,861	↑0,448	↑0,247
Дніпропетровська	0,384	0,571	0,844	0,612	↑0,460	↑0,041
Донецька область	0,398	0	0,856	0	↑0,458	↑0,000

Продовж. табл. 8

1	2	3	4	5	6	7
Житомирська область	0,409	0,605	0,851	0,714	↑0,442	↑0,109
Закарпатська область	0,388	0,604	0,855	0,601	↑0,467	↓0,003
Запорізька область	0,389	0	0,843	1,064	↑0,454	↑1,064
Івано-Франківська область	0,418	0,558	0,846	0,571	↑0,428	↑0,013
Київська область	0,399	0,604	0,843	1,071	↑0,444	↑0,467
Кіровоградська область	0,405	0,602	0,851	0,704	↑0,446	↑0,102
Луганська область	0,413	0,755	0,875	0	↑0,462	↓0,755
Львівська область	0,389	0,606	0,851	0,625	↑0,462	↑0,019
Миколаївська область	0,405	0,766	0,847	0,677	↑0,442	↓0,089
Одеська область	0,388	0,731	0,84	0,72	↑0,452	↓0,011
Полтавська область	0,397	0,594	0,852	0,76	↑0,455	↑0,166
Рівненська область	0,403	0,629	0,854	0,658	↑0,451	↑0,029
Сумська область	0,404	0,596	0,853	1,254	↑0,449	↑0,658
Тернопільська область	0,411	0,549	0,853	0,76	↑0,442	↑0,211
Харківська область	0,386	0,634	0,841	0	↑0,455	↓0,634
Херсонська область	0,397	0,65	0,847	0,671	↑0,450	↑0,021
Хмельницька область	0,412	0,559	0,851	1,166	↑0,439	↑0,607
Черкаська область	0,407	0,79	0,849	0,696	↑0,442	↓0,094
Чернівецька область	0,398	0,586	0,852	1,007	↑0,454	↑0,421
Чернігівська область	0,405	0,611	0,852	0,595	↑0,447	↓0,016

Івано-Франківська область в рейтингу регіонів перемістилася з 1 на 19 місце. Негативний вплив на індекс соціальної надійності у Івано-Франківській області зробили такі чинники, як: рівень

безробіття та депопуляція населення, яка значно нижча в порівнянні з Закарпатською областю.

У споживчій кооперації темпи найбільшого зростання індексу соціальної надійності спостерігались у Запорізькій, Сумській та Хмельницькій областях. Причиною збільшення індексу соціальної надійності у Запорізькій області є повернення її до складу споживчої кооперації. Найбільше збільшення індексу по інших областях забезпечили такі чинники, як загальна чисельність пайовиків та середня чисельність робітників.

Екологічна ситуація найбільш надійна в Закарпатській області, яка з 18 місця піднялась на 1 місце. (табл. 9).

Таблиця 9

Індекс екологічної надійності розвитку регіонів на рівні держави за 2004 і 2014 рр. (розраховано автором за (сформовано автором за даними Держкомстату за період з 2004 по 2014 рр.)

Регіон	2004 р.	2014 р.	Зростання ↑, зниження ↓
АР Крим	0,535	x	x
Вінницька область	0,532	0,501	↓0,031
Волинська область	1,467	0,512	↓0,955
Дніпропетровська область	0,514	0,5	↓0,014
Донецька область	0,467	0,503	↑0,036
Житомирська область	0,492	0,509	↑0,017
Закарпатська область	0,512	0,605	↑0,093
Запорізька область	0,5	0,501	↑0,001
Івано-Франківська область	0,696	0,505	↓0,191
Київська область	0,61	0,502	↓0,108
Кіровоградська область	0,53	0,501	↓0,029
Луганська область	0,73	0,505	↓0,225
Львівська область	0,492	0,504	↑0,012
Миколаївська область	0,548	0,507	↓0,041
Одеська область	0,55	0,531	↓0,019
Полтавська область	0,638	0,5	↓0,138
Рівненська область	0,63	0,506	↓0,124
Сумська область	0,501	0,538	↑0,037

Продовж. табл. 9

1	2	3	4
Тернопільська область	0,78	0,531	↓0,249
Харківська область	0,745	0,512	↓0,233
Херсонська область	1,132	0,556	↓0,576
Хмельницька область	0,491	0,521	↑0,030
Черкаська область	1,011	0,503	↓0,508
Чернівецька область	0,508	0,522	↑0,014
Чернігівська область	0,62	0,512	↓0,108
Київ	0,55	0,515	↓0,035
Севастополь	0,45	x	x

Отже, з таблиці 9 видно, що екологічна ситуація в регіонах України залишається дуже складною.

Незважаючи на загальне зниження індексу екологічної надійності, незначне поліпшення цього показника спостерігається у Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Львівській, Сумській, Хмельницькій та Чернівецькій областях. Низькі значення індексу екологічної надійності обумовлені, передусім, високою питомою вагою досліджених проб води, не відповідним гігієнічним нормативам як по санітарно-хімічних, так і мікробіологічним показникам, значними викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря, а також дуже скромними площами зелених масивів і насаджень в містах з розрахунку на одного міського жителя (у Донецькій області в 2014 р. – 0,05 кв. м., в порівнянні з Житомирською, Рівненською та Волинською областями, де цей показник має найбільше значення - 0,89 кв. м., 0,69 кв. м. та 0,67 кв. м. відповідно).

Динаміка інтегрального індексу надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації (табл. 10) дозволяє зробити наступні висновки.

По-перше, надійність більшості регіонів України за досліджуваний період знизилася лише у АР Крим та Волинській області. Пояснення таких змін полягає у тимчасовій анексії АР Крим та зниженні економічної ефективності у Волинській області.

По-друге, в 2014 р. в зону надійного розвитку потрапили такі області як Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Черкаська та Чернігівська . У 2004 р. в цю зону не входила жодна область (індекс вищий за 0,75).

Таблиця 10

Інтегральний індекс надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України за 2004 і 2014 рр.

Регіон	2004 рік		2014 рік		Зростання ↑, зниження ↓	
	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація
1	2	3	4	5	6	+
АР Крим	0,454	1,096	x	0	↓0,454	↓1,096
Вінницька область	0,466	1,723	0,611	1,222	↑0,145	↓0,501
Волинська область	0,685	1,578	0,632	1,669	↓0,053	↑0,091
Дніпропетровська область	0,433	1,453	1,244	0,867	↑0,811	↓0,586
Донецька область	0,425	x	0,761	x	↑0,336	x
Житомирська область	0,459	1,435	0,866	1,341	↑0,407	↓0,094
Закарпатська область	0,47	1,560	0,650	1,39	↑0,180	↓0,170
Запорізька область	0,442	x	0,677	1,747	↑0,235	↑0,747
Івано-Франківська область	0,517	1,726	0,653	1,562	↑0,136	↓0,164
Київська область	0,483	1,248	0,673	1,55	↑0,190	↑0,302
Кіровоградська область	0,479	1,968	0,736	1,841	↑0,257	↓0,127
Луганська область	0,508	1,637	0,674	0,884	↑0,166	↓0,753
Львівська область	0,436	1,702	0,774	1,312	↑0,338	↓0,319
Миколаївська область	0,481	1,623	0,616	1,198	↑0,135	↓0,425
Одеська область	0,456	2,015	0,721	1,442	↑0,265	↓0,573
Полтавська область	0,488	1,452	0,849	1,821	↑0,361	↑0,369
Рівненська область	0,509	1,091	0,900	0,946	↑0,391	↓0,098
Сумська область	0,456	1,704	0,684	1,435	↑0,228	↓0,269
Тернопільська область	0,544	1,279	0,910	1,064	↑0,366	↓0,215

Продовж. табл. 10

1	2	3	4	5	6	7
Харківська область	0,497	1,435	0,773	0	↑0,276	↓1,435
Херсонська область	0,608	1,303	0,711	0,819	↑0,103	↓0,484
Хмельницька область	0,461	1,521	0,638	2,222	↑0,177	↑0,701
Черкаська область	0,588	1,498	0,765	1,04	↑0,177	↓0,082
Чернівецька область	0,471	1,246	0,647	1,699	↑0,176	↑0,453
Чернігівська область	0,491	1,499	0,982	1,291	↑0,491	↓0,208

По-третє, більшість регіонів країни знаходилися в зоні розвитку, близького до надійного (індекс від 0,5 до 0,75).

По-четверте, жодна з областей у 2004 та 2014 рр. не продемонструвала розвиток з ознаками ненадійності (індекс від 0 до 0,1).

Динаміка інтегрального індексу надійності розвитку регіонів на рівні споживчої кооперації дозволяє зробити наступні висновки:

По-перше, інтегральний індекс надійності споживчої кооперації за досліджуваний період знизився майже по всіх областях за винятком Волинської, Запорізької, Київської, Полтавської, Хмельницької та Чернівецької областей. Покращення інтегрального індексу надійності в цих областях свідчить про їх ефективну діяльність.

По-друге, в 2014 р. в зону надійного розвитку ввійшли Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька область за рахунок її повернення до складу споживчої кооперації. У 2004 р. в цю зону також не входила жодна область (індекс вищий за 0,75).

По-третє, лише Хмельницька область знаходилися в зоні розвитку, близького до надійного (індекс від 0,5 до 0,75).

По-четверте, такі області як Київська, Полтавська та Чернівецька опинились в зону розвитку з ознаками ненадійності (індекс від 0,25 до 0,5).

І по-п'яте, жодна з областей у 2004 і 2014 рр. не продемонструвала розвиток з ознаками ненадійності (індекс від 0 до

0,1).

Зміна інтегрального індексу надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України за 2004 і 2014 рр. представлена на рис. 3.

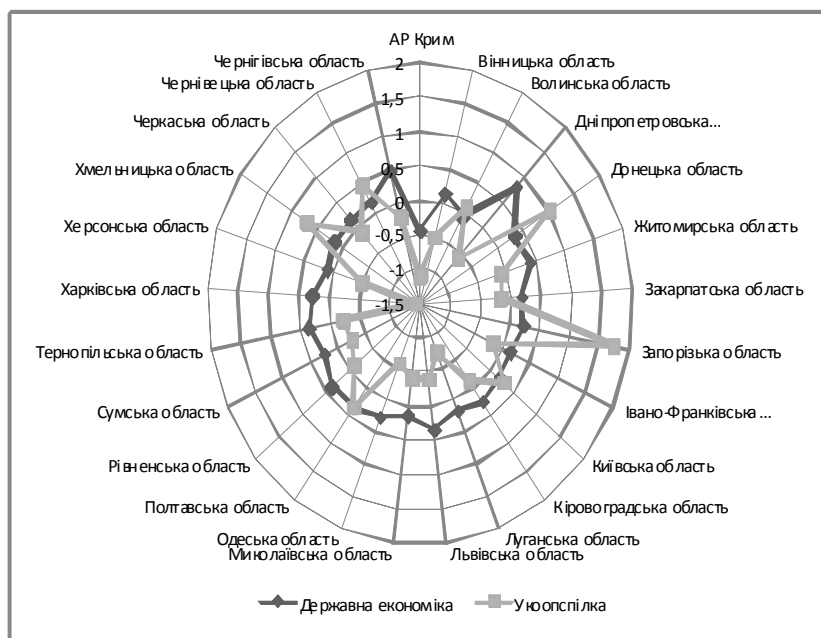

Рис. 3. Зміна інтегрального індексу надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України за 2004 і 2014 рр.

З рисунку 3 можна побачити, що лише такі області, як Донецька, Запорізька, Київська, Полтавська, Хмельницька та Чернігівська показують ступінь розвитку регіонів відносно до національної економіки і можуть забезпечити стабільний розвиток системи, твердо тримати курс на збереження, становлення і утвердження споживчої кооперації як соціально-економічної системи, зростання її ролі в соціально-економічному житті держави.

Таким чином, збільшення рівня надійності регіонів України вимагає коригування національної економіки, що проводиться суб'єктами, вироблення заходів, спрямованих на зниження негативного впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, а також сприяє пошуку механізмів підвищення надійності споживчої кооперації України як соціально-економічної системи, надійність споживчої кооперації як соціально-економічної системи можлива лише у тому випадку, якщо буде забезпечена надійність регіональних систем, якими виступають суб'єкти господарювання споживчої кооперації та збалансованість з показниками в розвитку регіонів на державному рівні.

Висновки і перспективи подальших розробок. Підводячи попередні підсумки, можна стверджувати, що розроблена в ході дослідження методика дозволяє отримати відносну оцінку надійності

окремих регіонів на рівні споживчої кооперації та відбити їх місце в розвитку національної економіки. При невеликому обсязі інформації, необхідної для розрахунку, інтегральний показник має певну чутливість і інформативність. З його допомогою можна:

- провести порівняльну оцінку надійності різних територій;
- виміряти фактичну величину економічної, соціальної і екологічної надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України;
- виявити чинники, що негативно впливають на надійність підсистем споживчої кооперації і держави в цілому;
- більш обґрунтовано оцінити перспективи розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України;
- визначити ефективність використання ресурсів території;
- виявити напрями соціально-економічної і екологічної діяльності, найбільш відповідні цілям розвитку споживчої кооперації України і держави в цілому;
- об'єктивно оцінити ефективність роботи органів державної влади регіону і органів управління споживчої кооперації.

Перелік соціально-економічних індикаторів, використовуваний при розрахунку інтегрального індексу дає можливість з достатньою мірою достовірності визначити міру надійності розвитку споживчої кооперації України як соціально-економічної системи в структурі національної економіки. Важливим є той факт, що інформаційну базу дослідження складають офіційні дані органів державної статистики і Укоопспілки, що забезпечує їх доступність і порівнянність.

Проведенні дослідження та запропонована методика оцінки

надійності споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки на основі розрахунку інтегрального індексу надійності дає підґрунтя до створення комплексу сценаріїв ефективного функціонування споживчої кооперації України в структурі національної економіки з урахуванням теоретико-методологічних особливостей, які будуть розглянуті у подальших дослідженнях з даної проблематики.

Література

1. Бабенко С. Г. Стратегія розвитку кооперативного сектора економіки України / С.Г. Бабенко // Економіка і прогнозування. – 2003. – №4. – С. 38-49.
2. Бабенко С. Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці: монографія / С.Г. Бабенко – К. : Наукова думка, 2003. – 332 с.
3. Гончаренко В. В. Теоретико-методологічні підходи до відродження національного кооперативного руху / В. В. Гончаренко // Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту. – 2001. – № 5-6 (18-19). – С. 10-15.
4. Губин В. В., Степанов А. А., Степанов И. А. Проблемы социально-экономического развития системы потребительской кооперации в условиях рынка / В. В. Губин, А. А. Степанов, И. А. Степанов. – М. : ООО «Издательский дом Центросоюза», 2012. – 196 с.
5. Маркіна І.А. Управління споживчою кооперацією як соціально-економічною системою: монографія / І.А. Маркіна – Полтава : ПУСКУ, 2008. – 255 с.
6. [Окландер М. А. Стратегії розвитку підприємств споживчої кооперації України: монографія / М. А. Окландер, О. П. Чукурна, В. В. Гончаренко – Одеса : Екологія, 2007. – 324 с.](#)
7. Теплов В.И. Социально-экономическая деятельность потребительской кооперации: монографія / В. И. Теплов. – Белгород: Изд-во Белгородского университета потребительской

кооперации, 1999. – 206 с.

8. Теплов В.И. Управление социально-экономическим развитием системы потребительской кооперации / В.И. Теплов. – Белгород: Издательство Белгородского университета потребительской кооперации, 1999. – 295 с.

1. Babenko S. H. Stratehiya rozvytku kooperatyvnoho sektora ekonomiky Ukrayiny / S.H. Babenko // Ekonomika i prohnozuvannya. – 2003. – #4. – S. 38-49.

2. Babenko S. H. Transformatsiya kooperatyvnykh system u perekhidniy ekonomitsi: monohrafiya / S.H. Babenko – K. : Naukova dumka, 2003. – 332 s.

3. Honcharenko V. V. Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vidrodzhennya natsional'noho kooperatyvnoho rukhu / V. V. Honcharenko // Visnyk Poltavs'koho derzhavnoho sil's'kohospodars'koho instytutu. – 2001. – # 5-6 (18-19). – S. 10-15.

4. Hubyn V. V., Stepanov A. A., Stepanov Y. A. Проблемы sotsyal'no-экономычeskoho razvytyya systemy potrebytel'skoy kooperatsyy v uslovyakh rynka / V. V. Hubyn, A. A. Stepanov, Y. A. Stepanov. – M. : ООО «Yzdatel'sky dom Tsentrosoyuza», 2012. – 196 s.

5. Markina I.A. Upravlinnya spozhyvchoyu kooperatsiyeyu yak sotsial'no-ekonomichnoyu systemoyu: monohrafiya / I.A. Markina – Poltava : PUSKU, 2008. – 255 s.

6. Oklander M. A. Stratehiyi rozvytku pidpryyemstv spozhyvchoyi kooperatsiyi Ukrayiny: monohrafiya / M. A. Oklander, O. P. Chukurna, V. V. Honcharenko – Odesa : Ekolohiya, 2007. – 324 s.

7. Teplov V.Y. Sotsyal'no-экономычeskaya deyatel'nost' potrebytel'skoy kooperatsyy: monohrafiya / V. Y. Teplov. – Belhorod: Yzdvo Belhorodskoho unyversyteta potrebytel'skoy kooperatsyy, 1999. – 206 s.

8. Teplov V.Y. Upravlenye sotsyal'no-экономычeskym razvytyem systemy potrebytel'skoy kooperatsyy / V.Y. Teplov. – Belhorod: Yzdatel'stvo Belhorodskoho unyversyteta potrebytel'skoy kooperatsyy, 1999. – 295 s.

***Рецензент:** Шимановська-Діанич Л. М. д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі*

4.05.2016